

je njezina kanonska aura, a odgovornim tekstološkim pristupom razriješene su i neke nedoumice u njezinom književnom korpusu. Urednik izdanja V. Brešić ističe kako je u filološkom i književnopovijesnom smislu najvažniji dio posla, tj. kritičko usustavljanje svih njezinih objavljenih tekstova, obavljen, pa je već ovoga časa ova autorica jedna od rijetkih koja ima ovako uređen opus. Najavljeno je također da nakon petoga sveska s bibliografijom o autorici i njezi-

nome djelu na red dolazi i bogata Brličkina ostavština – od dnevnika i spomenara, preko dramtizacija i nedovršenih priča, do izvanredno bogate i vrijedne književne i druge korespondencije. Uvjereni smo da će i ti svesci, kao i sva četiri dosadašnja, svojim odgovornim pristupom unaprijediti saznanja o tekstovima Ivane Brlič-Mažuranić, ali isto tako razvijati svijest o nacionalnoj kulturi i književnosti kao o bitnim sastavnicama kolektivne memorije.

ZA NOVI STUDIJ LIRIKE

(Tvrтко Vuković: *Tko je u razredu ugasio svjetlo?*
MeandarMedia, Zagreb, 2012. Str. 167)

Igor Dvorščak

(Poslijediplomski doktorski studij kroatistike,
Filozofski fakultet – Zagreb)

Najnovija knjiga Tvrćka Vukovića predstavlja jedan od inovativnijih pristupa proučavanju lirike u našoj kroatistici. Teorijski vrlo potkovan, tekst se razvija na dvije fronte. S jedne strane Vuković kritizira uobičajenu razrednu situaciju obilježenu dominacijom, tj. obnavljanjem moći vladajućeg poretka podjarmljivanjem i pasiviziranjem budućih pripadnika društva pod maskom obrazovanja. S druge strane na tu se situaciju odgovara novom konceptualizacijom čitanja lirike izvedenom na zasadama post-strukturalističke misli Nancya, Dolara, Lacana, Derridaa, de Mana i dr. koja bi iz temelja mogla izmijeniti cjelokupnu nastavnu praksu. Mjesto povezivanja teorijske dje-

latnosti s aktualnom razrednom nastavom analiza je Cesarićeve lirike, i to dviju kanonskih pjesma – *Pjesme mrtvog pjesnika* i *Voćke poslije kiše*. Vuković tako svoj specifični pristup pjesništvu oplođuje kritikom ustaljenih (i ustajalih) načina čitanja i reproduciranja znanja u obrazovnom sustavu, a koji kulminira u nacrtu za mogući drugačiji način proučavanja i poučavanja pjesništva. Naglašeno prožimanje teorije i prakse na koncu knjizi priskrbljuje i funkciju udžbenika (pervertiranog, doduše) koji primjerom pokazuje kako bi taj novi studij lirike trebao izgledati. Da bi se do toga došlo, usput se trebalo obračunati s roman-tičarskim koncepcijama autorstva i umjet-

ničke vrijednosti koje još uvijek dobro prožimaju klasično koncipiranu školsku nastavu.

Tekst se otvara kritikom Cesarićeve autokonceptualizacije pjesnika, inspiracije i pjesništva. Ističući ulogu poete kao lučonoše, pjesničke ekspresije kao prosvjetljenja mrkloga mraka neukosti velikom istinom spoznaje svijeta, Cesarić se uključuje u (neo)romantičarska poetička strujanja. U tom se svjetonazoru autor stilizira kao genij kroz kojeg protječe mudrost onostranosti, a njegovo pjevanje postaje medij izravnog povezivanja slušatelja s istinama života i svijeta. Poetički pripadati romantičarskim kodovima sasvim sigurno nije sporno, ono na što nam Vuković analizom Cesarićevih pjesama ukazuje je to da se specifično razumijevanje uloge pjesnika i pjesništva bez kritičkoga odmaka u nastavnome procesu održalo do danas. Problem je u tome što su prijeporni postulati književnoga romantizma poopćeni te su se prelili preko svojih granica i obilježili cjelokupnu nastavu. Mehanizam je jednostavan – pjesnik svijetu donosi istinu koja mu osigurava autoritet pa ga čitatelj doživljava vjerodostojnim te bez pitanja prihvaća njegove riječi što – translaticirano u razred – znači da se nastavnik prema učenicima odnosi kao pjesnik prema čitateljima. Kako pak pri poučavanju lirike pjesnik nije doslovno prisutan u razredu, njegovim se zastupnikom proglašava učitelj, a s obzirom da se riječ pjesnika predstavlja istinitom, zaključuje se da je istinita i riječ nastavnika. Autoritet nastavnika tako je ovjeren specifičnim sustavom predodžbi i vjerovanja, tj. ideologijom baziranoj na ideji velike priče umjetnosti. Tada i figura učitelja, po sebi samoj neproblematična, postaje kontroverzna jer se učitelj autoritet, poistovjećen s pjesničkim, posvećuje i postavlja izvan svakog propitivanja. Učitelj stoji izdvojen naspram mase učenika,

on dodjeljuje riječ i nadzire govor jednog dok ostali slušaju, odabire završno mišljenje – kontekst razreda pokazuje nam zajednicu, ali bez pluralnoga mišljenja, model po kojemu se izvorni društveni antagonizam zakriva i time (prividno) pacificira. Vukovićovo čitanje lirike dokazuje kako i bavljenje pjesništvom može biti društveno osviješteno i politički angažirano. U njegovom se slučaju konkretno radi o oblikovanju politike dosljednog razobličavanja nepravedne socijalne stratificiranosti. Bourdieu je pokazao kako se moć u obrazovnim institucijama autoreproducira nadziranom i prikrivenim simboličkim nasiljem koje rezultira poniznim, poslušnim, podjarmljenim i dominirajućem sloju društveno prihvatljivim pojedincima. Burdijeovska kritika škole i obrazovnog sustava protegnuta na čitanje Cesarićeve pjesništva prokazuje u prvome redu tiraniju pojednostavljanja, a zatim i isključivanja te strateškog podčinjavanja. Baš kada se radi o pjesništvu, sakralizacija autonomne umjetničke vrijednosti, upravo na tragu kako ju je predstavljao sam Cesarić, završava u opipljivim dobrima, a ponajviše u osnaživanju autoriteta koji tvori iskaze o pjesništvu.

Još je Althusser ustanovio da je škola, tj. obrazovni sustav najbolji ideološki aparat jer nas ustrajno poučava poslušnosti istovremeno nam namećući vlastitu društvenu ulogu. Bourdieu rafinira Althusserovu analizu i razotkriva kako je pedagoški rad najuspjeliji kada sila autoriteta neprimjetno ukloni tragove simboličkoga nasilja te učenicima šutke usadi habitus fundiran na pasivnosti. Pri čitanju pjesme, ističe Vuković, pedagoški autoritet disciplinira osjećaje, imaginaciju, duhovnost te tako pod krinkom uključivanja učenika zapravo isključuje; koreografiranim sudjelovanjem učenika u nastavnome procesu selektiraju se dopuštena značenja i utvrđuje jedan konačni smisao

pri čemu profesor lažira autonomiju đaka kako bi prikrivio svoju nametljivost te obnovio i učvrstio vlastiti autoritet.

Skicirajući odgovor autoreproduciranju moći dominirajućih kroz nastavnu praksu, Vuković poseže za filozofijom, točnije ontologijom, tj. specifično shvaćenim singularnim pluralnim identitetom. Paradoks u zadnjoj sintagmi naznačuje da je u obzor promišljanja uvučen Nancy. Nancyjeva kovanica *mêlée* (*mélange* + *identité*) implicira da ne postoji potpuna čistoća identiteta, ali ni jasna razdjelnica njegove pomiješanosti s drugim. Ono što je temeljno njihova je nužna upućenost, ne mješavina identiteta i razlike, spoj u kojemu se razabire što je spojeno, već apsolutna heterogenost što briše trag svakog homogenosti. Čitanje, kaže Vuković, treba funkcionirati kao *mêlée*, tj. biti sukob interpretacija, izvorna višeznačnost tumačenja. Nancyjev *mêlée* prati filozofsko-teorijski interes za identitet i subjekt danas najprepoznatljiviji kroz Badiouevu filozofiju i koncepciju mnoštvenosti. Mnoštvenost i *mêlée* potvrđuju paradoksalno postojanje zajedništva singularnih pluralnosti koje se više ne može svesti na jedan stabilan identitet. Tako se i sama književnoznanstvena zajednica ustrojava oko uzajamno podijeljenog mišljenja o predmetu kojim se bavi. Zaključak je da politike obrazovanja i znanstvene zajednice također moraju biti supolitike, ali ne one koje spajaju nespojivo u nadi za pomirenjem antagonizama, već one koje tu spojenost izlažu kao nespojivu, koje razjedinjenost pokazuju kao osnovu zajedništva. Paljenje svjetla u razredu stoga podrazumijeva prepoznavanje razdjelovljene zajednice učitelja i učenika kao uvjeta njihove suradnje kao i nedjelotvornosti interpretacije kao jedinog primjerenog čitanja (jer apsolutnog znanja i konačnog tumačenja nema). Singularitet, ono *jedan* autoriteta treba dakle zamijeniti s nesvodljivim, ali sudjelatnim mnoštvom zajednice.

Na taj će se način izbjeći represivna gesta poučavanja.

Drugi veći teorijski kompleks koji obilježava knjigu jest onaj o lirskome glasu. Vuković slijedi Dolarovu razradu Lacanova koncepta glasa kao objekta, tj. glasa koji niti je nositelj značenja niti izvor estetičkog divljenja. Takav će glas Vuković čitati kao paradoksalnu točku uspostave i poništavanja autorova glasa. Naime, i ovdje, pri problematizaciji glasa u pjesništvu, radi se o pokušaju kritike tradicionalnih čitanja književnosti koje, između ostalog, počinjavaju i na jednostavnom poistovjećivanju glasa autora s onim glasom koji u tekstu govori. U proučavanju lirskoga glasa smjerodajan je bio Cullerov obnovljeni interes za apostrofu kao figuru zazivanja vlastitoga glasa pri čemu se taj glas samouspostavlja, tj. samome sebi omogućuje da govori. Apostrofa je figura tekstualnog svjetotvorstva jer se zazivanjem ujedno stvara neko *drugo*, daje lice onome što lica nema, ali i vlastiti glas inaugurira kao onaj glas koji ima nešto reći – glas pjesme. S obzirom da se poziv odašilje u odsutnost, neku drugost koja će se tek uspostaviti, u praznom vokativu apostrofe odzvanja ona sama kao punina pjesništva te tako pokazuje vlastitu fiktivnost, neintuitivnu uspostavljenost samom sobom. Apostrofa je idealna figura za osujećivanje poistovjećivanja autora i pripovjedača, a pokazala se razornom za svođenje fikcionalnih iskaza na fikcionalne reprezentacije nefikcionalnih iskaza, koncepta teorije fikcije aktualne '80-ih godina. Glas o kakvome se ovdje govori izmiče prisutnosti (on je prazan zaziv), ali se paradoksalno kao objekt uspostavlja upravo na tom izmicanju, svojem odjekivanju u praznini. Uz takav se glas stoga ne veže prikazivanje, jer nema unaprijed gotovog modela kojega bi se moglo reprezentirati, već djelovanje; on čini tako da se u okviru mogućega svijeta odjednom pojavi nemoguće, npr. da mrtav

pjesnik govori, da priroda pjeva itd. Važno je još napomenuti da Vuković tako pojmljeni glas ne povezuje sa subjektom; radi se o monstroznom objektu bez subjekta koji je jezikom (njegovim kodovima) odvojen od glasa svoga tvorca, pa mu upravo ta odvojenost omogućuje povezivanje s čitateljem. U protivnome čitatelji bi bili robovi gospodara subjekta. Lirski je glas, zaključuje Vuković, doslovno ništa, sam je sebi dovoljan i ne ulazi u odnos ni sa čim. Zapravo, s obzirom da se ovdje postavlja kao konačno označeno, trebalo bi pisati Ništa. Konačno označeno, ali kao Ništa, jedan je od najneproničnijih, da ne kažemo najmističnijih koncepata lakanovske teorijske psihoanalize kojom se Vuković služi pri bavljenju lirskim glasom. Iako prati tokove suvremene misli, Lacanova teorija, za razliku od npr. dekonstrukcije, ne odbacuje postojanje označenih izvan lanaca označitelja; drugim riječima, prihvaća da postoji nešto što pretihodi jezičnim kodovima i prema tome nije jezični konstrukt. Sljedeći je korak onaj koji stvara pomutnju jer – iako se priznaje mogućnost fundamenta, točke iz koje se kreće – ta je točka paradoksalno Ništa. Glas kao objekt ocrtava to Ništa kao što vaza oblikuje prostor svoje šupljine. Vaza je predmet koji daje oblik ničemu, utjelovljuje rupu u svom središtu, no tako da je tek naznačuje i to jedino kada se gleda iz pozicije neke izvanjskosti. Zato je taj fundament paradoksalan, o njemu se može reći samo da jest, ali ne i kako ili zašto jest. Iz tog proturječnog Ništa kao nemogućeg, stalno izmičućeg temelja, nastaje pjesma. Utoliko je – da se načas vratimo – lirika doista i svjetotvorstvo jer glas ne prikazuje (Ništa se ne može reprezentirati!), već čini.

Vuković ističe da novi studij lirike mora računati na činjenicu da sama struktura znanja kao višak proizvodi vlastitu manjkavost; nedostatnost je postavljena kao uvjet znanju, u protivnom prostora znanju ne bi

bilo. U tom je smislu lirski glas višak manjka, u njemu je previše manjka znanja o značenju pjesme. Znanje o manjku znanja kao višku rada spoznaje – dolazak spoznaje do spoznaje o svojoj nužnoj manjkavosti – polazište je za novu pedagogiju uopće, smatra Vuković. Tradicionalni studij lirike teži zadržati značenje na nekom određenom mjestu, želi znati značenje; novi studij lirike preuzima odgovornost za nedohvatljivo znanje koje nema smisla, ali djeluje. Treba stoga ustrajno ukazivati na manjkavost znanja autoriteta, ali i na manjkavost vlastitoga znanja. To konkretno znači da je onaj koji se bavi književnošću stalno suočen s proizvođenjem novih čitanja čiji je jedini cilj potvrda znanstvene manjkavosti, a prema tome i svojim radom (nezgodno) dodatno ukazivati na vlastitu neučinkovitost. Povezano s pitanjem lirskoga glasa, analitičar je onaj koji se stalno vraća njegovoj nemogućoj artikulaciji; treba dakle čitati, a ne razumijevati. Ovako shvaćen, glas kao temeljni objekt studija lirike od početka je izgubljen, a svaki je pokušaj nadomještanja toga gubitka zapravo izveden iz njegove artikulacije. Drugim riječima, sama potraga oblikuje gubitak. Bez te otvorene praznine na mjestu autentičnosti glasa, čitanje se uopće ne bi moglo pokrenuti.

Problematizirajući samu narav znanstvenoga/nastavnoga znanja Vuković inzistira na tome da svaka apsolutizacija predstavlja određeno simboličko nasilje. Iz tog razloga čitatelja, ali i one koji se znanošću bave, neprekidno suočava s nužnom nedostatnošću njihova rada. Krajnja je spoznaja da se deficit spoznaje treba prihvatiti kao nužnost. To ne znači da spoznaje nema, već da ona nikada ne može biti cjelovita, konačna. Utoliko je *modus operandi* humanistike njezino neprestano samoosporavanje, samoproblematiziranje, postavljanje same sebe u pitanje kako bi se odškrinuo prostor proboju novoga djelovanja, novoga

znanja i tako u nedogled. Rječnikom lakanovske psihoanalize, to ujedno znači postati histeričnim; pokretan žudnjom za znanjem, vječno se pitati tko smo bez iluzije ili pretenzije za definitivnim odgovorom. Stalni je motiv knjige pobuna protiv besmislenog diskursa gospodara afirmiranog označiteljem koji, vičući da je on sam zakon zato što je zakon, na koncu i postaje zakonom premda nema vidljivog razloga zašto baš on gospodari. Vukovićev zagovor protiv takvoga nerazumnog apsolutizma nadovezuje se na Critchleyevu ideju rujanja. Akademski zajednica mora si pristupiti s dozom zdrave ironije, mora se moći sama sebi smijati, dopustiti si nešto poruge. Iz takve neozbiljne znanosti vidi se obzor mogućnosti drugačijeg djelovanja, onom utemeljenom na disenzusu. Izvrnuti sebe i okvir u kojem se djeluje podsmijehu znači ne pristati na pozitivistički progres, kao ni na pomirenje zdravih znanstvenih sukoba. Samoismijavanje tako dobiva političku dimenziju koja pokazuje da je moguće drugačije koncipirati nastavu, obrazovanje, znanost i na koncu život. Upitno je koliko je takav ishod vjerojatan, no Vuković nas potiče na stav koji nalaže djelovanje i onda kada uspjeh nije na vidiku.

Prije nego što udarimo zadnju točku, voljeli bismo još istaknuti nekoliko zapažanja. Konceptualizacija glasa kao objekta izvedenog iz praznine počiva na specifično pojmljenoj ontologiji, odnosno na određenom izboru i odluci za njega. Posve je opravdano zapitati se kako se to ništa-ka-čisto-ništa, dakle ono koje se ne odnosi ni prema čemu i koje nema nikakvoga pozitivnog atributa, djeluje kao ono što omogućuje pojavljivanje poezije. Rečeno ponešto drugačije: može li postojati neki nerelacionalni entitet, ali koji figurira kao temeljno načelo egzistencije? Konačnog odgovora nema, pa je najviše što možemo učiniti suprotstavljanje dvaju dominantnih

filozofsko-teorijskih svjetonazora (koji su, uzgred budi rečeno, neodoljivo slični te se snažnije sukobljavaju jedino na ovome pitanju). Derrida bi rekao da ne postoji ništa izvan lanca označitelja, da smo osuđeni na jezične konstrukcije pa prema tome i da nema nikakvog samostalnog entiteta koji se ne bi već odnosio prema nekom drugom. Lacan bi odgovorio da postoji finalno označeno (i nazvao ga *falusom*), no koje paradoksalno označava Ništa. Vuković se očito odlučuje za Lacana i to je ono na što bismo voljeli ukazati; dosljedno i radikalno argumentirana epistema nužne manjkavosti znanja podržavana stilom pisanja koji također hotimično izbjegava zatvaranje cjeline, zaključavanje znanstvene istine, počiva na izboru obavljenom na razini ontologije. Time ne iskazujemo vrijednosni sud, dakle ne kažemo da je takav izbor nevaljan, već ukazujemo na svojevrsni volunтарыški moment u samoj jezgri teorije, koji ne smije ostati neprepoznat.

Ako se već izabralo Lacana, artikulacija proturječnog glasa kao objekta bez njegova artikuliranja (filozofski rečeno – bivanje bez bitka) može se riješiti jedino aksiomatski. Receptijski problem, naravno, predstavlja to što sam postulat nije intuitivan, no to opet ne znači da nije i valjan; rigoroznosti Vukovićeve izvođenja argumentacijskih linija nema se što prigovoriti. U nadi da nećemo pojednostaviti do banalizacije pokušali bismo približiti to Ništa kao nemogući fundament razumijevajući ga kao određeni vid transcendencije (temeljni je atribut toga Ništa nepoznatost i nespoznatljivost, ono tek pokreće traganje), no opet oksimoronske *immanentne transcendencije*. Postulirati nepoznatu prazninu te ju postaviti za pokretačko načelo znači prihvatiti immanentnu transcendenciju, ali bez metafizike, dakle, bez entiteta koji bi stajao izvan ili onkraj svijeta. Nepoznato je dio našega svijeta, ali nam ne pripada, no svejedno taj naš svijet

(p)okreće. To je trenutno najdalji doseg teorijskih disciplina suvremene filozofije.

Mjesto mogućem većem prigovoru ipak nalazimo u odveć radikaliziranoj tezi o potpunom institucionalnom zaposjedanju subjekata bitnom uskratom slobodnoga mišljenja. Obrazovni sustav doista je organiziran prenošenjem sigurnih znanja i većina učenika biva savršeno interpelirana. No, kako nas uči Gramsci, gdje ima hegemonije, uvijek ima i protuhegemonije, dijela nezaposjednutog jednostranom podčinjenju. Jednostavno rečeno, uvijek ima onih koji misle svojom glavom, inače nikakve promjene u znanosti ne bi bilo, a vidimo da je ima (i ova knjiga na koncu ima takvu funkciju!). Također, Bourdieuova fantastična analiza školstva nije poznavala da-

našnje komunikacijske mogućnosti. U nepreglednosti informacija koje se nalaze na internetu svakako se može naići i na subverzivne ideje – naše društvo, srećom, još ne cenzurira mrežnu galaksiju – te neortodoksne mislioe. Tvrtko Vuković svakako je jedan od njih i njegova posljednja studija izuzetno je vrijedan doprinos suvremenom proučavanju književnosti. Nadamo se samo da će praktičari u svojim prenatrpanim satnicama pronaći vremena za pažljivo iščitavanje teksta. Trebali bi jer knjiga u svojoj krajnjoj konzekvenci zagovara reformu obrazovanja odozdo, iznutra, iz same razredne situacije.

Ako Cesarić nije dovoljno važan, bolje školstvo sasvim sigurno jest.

STOGODIŠNJICA HLAPIĆA

(Međunarodna znanstvena konferencija *Od čudnovatog do čudesnog: 100 godina Čudnovatih zгода šegrt Hlapića*, Zagreb – Slavonski Brod, 17. – 20. travnja 2013.)

Sanja Lovrić

(Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Podružnica Petrinja)

Međunarodna znanstvena konferencija *Od čudnovatog do čudesnog: 100 godina Čudnovatih zгода šegrt Hlapića* središnji je projekt Hrvatske udruge istraživača dječje književnosti (HIDK) kojim je u sklopu projekta *Hlapić 2013.* obilježena stogodišnjica najpoznatijeg i najprevođenijeg hrvatskog dječjeg romana.

Shvativši važnost ove obljetnice, u organizaciju konferencije su se uključili kao suorganizatori Hrvatska akademija znanosti i

umjetnosti, Grad Slavonski Brod, Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod, Društvo hrvatskih književnika i Agencija za odgoj i obrazovanje. Posebno priznanje inicijativi dao je predsjednik Republike Hrvatske, prof. dr. Ivo Josipović, koji je bio pokrovitelj Konferencije.

Spomenute institucije okupile su se kako bi odale počast liku i djelu Ivane Brlić-Mažuranić i to na jedinstven način – znanstvenom konferencijom posvećenom samo